

II. FEJEZET

A magyar nyelvhasználat a román államban

A román megszállás tényével 1919-ben román uralom alá jutott magyarságnak saját anyanyelve használatára nézve biztató reményei voltak. Mindenekelőtt ismeretlen volt az 1868:XLIV. törvénycikk, melynek részleteit és gyakorlati alkalmazását a románokkal vegyesen együttélő magyarság a magyar uralom alatt saját szemével látta. Az említett törvény rendelkezéseinek megfelelően a románok szabadon használhatták nyelvüket a községekben, a vármegyegyűlésen, a hivatalokban és bizonyos körülmények között mindenféle hatóság előtt. Mint láttuk, a román nyelv használata a magánéletben, üzleti vonatkozásban, sajtóban, postán, vasúton egyformán szinte teljesen korlátlan volt. Az erdélyi magyarság a román uralom alatt ugyanilyen jogokat várt saját nyelvének használata tekintetében.

De a magyar nemzetiségi törvény nyelvhasználatra vonatkozó gyakorlatán kívül, a román uralom alá jutott magyarságnak a gyulafehérvári román nemzetgyűlés határozata is szép lehetőségeket helyezett kilátásba. E határozatok 3. pontjában a román nemzetgyűlés kimondta, hogy „mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.”¹ Ugyanezen pont első mondatát pedig szintén az anyanyelv használatán alapuló „nemzeti szabadság” tette öröndetes ígéretté a magyar nyelvhasználat jövőjére nézve.

Valóban, az első események indokolni látszottak ezt a reménykedést. 1919. január 24-én megjelent a nagyszebeni Kormányzó Tanács I. számú dekrétuma, amely a románok által megszállott területeken a román nyelvet hivatalos nyelvnek minősítette, de ugyanakkor a más népek számára érvényben lévőnek írta elő az 1868:XLIV. törvénycikket. A változott helyzetnek megfelelően a törvényben természetesen románt kellett érteni a magyar állam helyett. E szerint tehát, a magyarok ugyanazon jogokat kapták, melyeket annak idején a románok a magyar állam területén élveztek.

Ezzel az eljárással a román uralom alá került magyarság meg is lehetett elégedve. A nemzetiségi törvény szerint anyanyelvét a hatóságok előtt és magánéletben is szabadon használhatta. Ennek megfelelően, az első időkben az erdélyi román hatóságok tényleg elfogadtak magyar nyelvű beadványokat, a községekben is érvényesült a lakosság anyanyelvének szabad használata. A helyzet e téren nagyjából az egész év folyamán változatlan volt, kivéve az utcák és helységnevek azonnali román elnevezését, amelyet sok helyen a megszálló katonai hatóságok rögtöni hatállyal életbe léptettek. Ez azonban egyenlőre nem okozott különösebb izgalmat a magyarság körében, mert a hatóságok magatartása a magyar nyelvhasználat tekintetében ekkor még nem volt rosszakaratú.

Megváltozott azonban a helyzet a következő év folyamán. 1920-ban a nagyszebeni Kormányzó Tanácsot feloszlatták és a megszállott, egykor Magyarországhoz tartozó területeket véglegesen beillesztették a megalakult Nagy-Romániába. Ebben az évben a nemzetközi jog szempontjából is véglegesen tisztázódott e területek helyzete, mert mint ismeretes, 1920. június 4-én aláírták a trianoni békeszerződést. A békeszerződés szintén kilátásba helyezett bizonyos jogokat a nyelvhasználat tekintetében, úgyszintén a békeszerződés előtt, 1919. december 9-én

Párizsban aláírt úgynevezett kisebbségi szerződés is. A kisebbségi szerződés a román cenzúra következtében, csak az aláírás után hosszabb idő múlva jutott az erdélyi magyarság tudomására. Ekkor azonban nagy örömet keltett a jogi gondolkozású és törvénytiszteletben felnőtt magyarság között. Valóban, e szerződés szerint Románia kötelezte magát a kisebbségek nyelvhasználati jogainak elismerésére. A szerződés 8. cikkében a román állam kifejezetten hozzájárult ahhoz, hogy „egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallási életben, a sajtó útján történő, vagy bárminő közzététel terén, vagy nyilvános gyűléseken.” Ugyanekkor a román állam arra is kötelezte magát, hogy „a nem román nyelvű állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.” E cikk rendelkezésein kívül, más cikkekben biztosított az anyanyelven való oktatás joga, továbbá általában az anyanyelvet használó kisebbségi iskolák felállítására.²

A kisebbségi szerződés eme nyelvi rendelkezései a pontos megfogalmazás és a körvonalazott jogok kiterjedése szempontjából nyilvánvalóan messze elmaradtak az egykori magyar nemzetiségi törvény előírásaitól. A román hatóságok egyelőre a Kormányzó Tanács említett dekrétumát tiszteletben tartották és a magyarság nyelvhasználata a nemzetiségi törvényben biztosított jogoknak megfelelően történt. Amint azonban a román hatóságok kezdték a Kormányzó Tanács dekrétumát és szellemét elhanyagolni, a magyarság nyelvhasználati joga a legtöbb helyen mind a hatóságok előtt, mind a magánéletben egyre szűkebb területre szorult és a végén majdnem teljesen megszűnt.

A különféle hatóságok előtti nyelvhasználat jogát 1921 és 1922-ben kezdték eltiltani. 1921. január 11-én a román igazságügy-minisztérium kolozsvári főigazgatósága 28.819 számú körrendeletével valamennyi bíróságot arra kötelezte, hogy szóban és írásban kizárólag a román nyelvet használja. Ezt a rendeletet kiegészítette az 1922. szeptember 1-én megjelent 19.654 számú rendelet, melyben a kolozsvári tartományi főigazgatóság a bíróság mellett működő telekkönyvi hatóságokat eltiltotta a kisebbségi nyelven fogalmazott beadványok elfogadásától.³ E rendelkezésekkel egyidejűleg a magyar nyelvet lassan-lassan kiszorították az összes hatóságok intézményeiből, a városi tanácsok gyűléseiről és általában a közigazgatásból. Városi, megyei, vasúti és általában az állami hivatalokban mindenütt megjelentek a román nyelvű táblák: „Csak román nyelven beszéljenek!” Ez időtől fogva a magyar nyelvnek a hivatalokban való használata évről-évre nehezebb lett, s 1938-ban már egyenesen súlyos büntetést kiváltó cselekedetté változott.

A közéletben

Ha sorra vesszük a román uralom alá jutott magyarság nyelvének használatát a közélet különféle területein, akkor azt találjuk, hogy általában a falusi lakosság nyelvének használata volt legtovább lehetséges. A falvakban, ahol a lakosok közül eleinte legtöbb helyen senki egy szót sem tudott románul, természetesen csak magyar nyelvű közigazgatás volt lehetséges. Ez az első években már csak azért is megtörtént, mert a községi jegyzők a legtöbb magyar vármegyében helyükön maradtak. Ők tehát a lakossággal természetesen annak anyanyelvén érintkeztek és a községi gyűléseken is magyarul beszéltek. A jegyzők azonban nemsokára rendeletet kaptak a kizárólagos román ügyviteli nyelv használatára és a jegyzőkönyvek, anyakönyvek stb. kizárólagos román nyelven való vezetésére. Ezek szerint a magyar nyelvet az irodában szabadon lehetett használni, de írásbeli használata lehetetlenné vált. Már a 20-as évek elején megtörtént az a fordulat, amely után a magyar nyelvű kérések elfogadását visszautasították és ezt mindenütt lehetetlenné tették.

A közigazgatásban

A közigazgatásban a magyar nyelvhasználat kérdését később a közigazgatási törvények szabályozták. A Kormányzó Tanács ismertetett dekrétuma papíron 1923-ig maradt érvényben. Ekkor megszavazták Románia új alkotmányát, amelyben a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan semmiféle intézkedés nem volt. Az alkotmány 126. szakasza előírta, hogy „a román állam hivatalos nyelve a román”. Ettől fogva az egykori magyar nemzetiségi törvény semmiféle előírása nem érvényesült még papíron sem.

Az alkotmányi törvény tárgyalása alkalmával a szász képviselők felszólalására a román képviselőházban kijelentették, hogy a nyelvhasználatról külön törvény fog intézkedni. Ez a külön törvény azonban sohasem került még csak javaslat formájában sem a képviselőház asztalára. Ellenben 1925 tavaszán benyújtották a közigazgatás egységesítéséről szóló törvényjavaslatot. E javaslat 398. szakasza a nyelvhasználatra vonatkozólag a következő előírást tartalmazta: „Törvényhozási tanács dönt azokban az esetekben, amelyekben szükségesnek látszik, hogy a népesség és a helyi közigazgatási közegek közötti érintkezésben kisebbségi nyelv használata engedélyeztessék.” Ami más szóval a kisebbségi nyelv használatának majdnem teljes visszautasítását jelentette. A nyelvhasználat kérdésének ilyenén megoldása ellen sok tiltakozás hangzott el, s románok és szászok egyaránt tiltakoztak. A szászok egyik képviselője kijelentette, hogy „ha Deák Ferenc 1868-ban, egy időben, amikor az európai politikában alig volt szó általános választói jogról, s kisebbségi védelemről a szó mai értelmében, providenciális előrelátással meg tudott alkotni egy törvényt a magyarországi kisebbségek számára, az utódállamoktól csak több, de nem kevesebb jogot várhatunk.”⁴ Maniu Gyula szintén kifogásolta a nyelvhasználat kérdésének a közigazgatási törvény említett szakaszában körvonalazott megoldását. „Az önök javaslata – állapította meg a pártjával ellenséges viszonyban lévő kormánypárt felé – nem oldja meg ezt a kérdést. Én azt követelem a kisebbségek számára, hogy azok, akik az állam nyelvét nem értik, beszélhessenek saját anyanyelvükön a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban.” Maniu itt ugyanazokat az érveket hangoztatta, amelyeket az 1924-es híres, Institutul Social Românban tartott előadása alkalmával fejtett ki.⁵ Felszólalása azonban éppen úgy nem használt, mint a kisebbségi felszólalóké. Hasonlóképpen nem változtatott a helyzeten más román képviselők Maniu véleményével megegyező felszólalása sem. A nemzeti parasztpárt későbbi híres kisebbségi szakértője, Pop Ghiță egyik cikkében kemény hangon bírálta a közigazgatási törvényt. Az említett 398. szakaszból megállapította, hogy „üresség és szándékos határozatlanság tekintetében e szakasz egyedül áll a világon a kisebbségi jogokra vonatkozó törvényes intézkedések terén. A semmi kodifikálása, a jog megtagadása. Szégyen és népünk türelmességének sérelme, pedig úton-útfélen dicsekszünk.”⁶

Valóban, az említett szakasz sehol sem biztosította a magyar nyelv használatát. Falvakban, ahol még jegyzők voltak, a szóbeli használat ugyan továbbra is megmaradt, de már a legtöbb jegyzői iroda falán is ott volt a román nyelvű kiírás: „Csak románul beszéljenek”. A tanácsokban és vármegyegyűléseken természetesen nem érvényesülhetett a magyar nyelv használata.

Midőn 1928-ban Maniu Gyula elnöksége alatt a román nemzeti parasztkormány vette kezébe Nagy-Románia kormányzását, az erdélyi magyarok sokáig reménykedve várták anyanyelvük használatának törvényes biztosítását. Sajnos, a nemzeti parasztpárti kormány új közigazgatási törvénye sem biztosította az anyanyelv közigazgatásban való használatát. Ezt a törvényt 1929-ben szavazták meg. A közigazgatási decentralizációt próbálta megvalósítani, azonban a kisebbségi nyelveknek a községi tanácsokban való érvényesülését semmi módon nem biztosította. Ennek következtében, a végrehajtó hatalom esetről-esetre teljesen önkénye-

sen rendelkezett e jog használatára vonatkozólag. Így 1930. április 7-én dr. Dobrescu Aurel kolozsvári román tartományi igazgató rendeletileg eltiltotta a nem román nyelv használatát. Rendeletében megállapította: „Miután mind ez ideig nincs olyan törvényszöveg, amely a megyei tanácsok, megyei delegációk és községi tanácsok tanácskozásaiiban megengedné a kisebbségi nyelvek használatát, következik, hogy a jövőben ezeknek a testületeknek tanácskozásai csak román nyelven tarthatók. Következésképp, semmiféle indoklás mellett sem engedhető meg, hogy más, mint az állam hivatalos nyelvén nyilatkozatok hangozzanak el, a bizottsági tagok felvilágosítást kérjenek, vagy adjanak, vagy az ülésekről jegyzőkönyvet vegyenek fel. Abban az esetben, ha a tagok közül egyesek nem vennék figyelembe az ön által ebben az irányban tett rendelkezéseket, a tanácstagok nyilatkozatai meg nem törtéteknek tekinthetők és azok nem foglalhatók jegyzőkönyvbe.”⁷

A nemzeti parasztpárt közigazgatási törvénye azonban nem sok helyen maradt érvényben. A román belügyminiszter ugyanis a választott közigazgatási testületeket nagyon gyakran feloszlatta és azok helyébe úgynevezett ideiglenes bizottságokat nevezett ki. Ezek az ideiglenes bizottságok természetesen a legtöbb helyen kizárólag románokból állottak és így a magyar nyelv használatára ott már csak azért sem kerülhetett sor, mert a tanácsokban a magyar lakosságot senki sem képviselte. Megtörtént azonban, hogy egyik-másik vármegye román prefektusa megértőbb magatartást tanúsított és az ideiglenes bizottság kinevezendő tagjai közé magyarokat is felvett. Így történt 1931-ben Bihar megye ideiglenes tanácsának kinevezése. A megye akkori prefektusa, Ghica György, a román arisztokrácia egyik ismert tagja, előzékeny magatartást akart tanúsítani a megye magyar vezető osztályának tagjaival, s ezért a kinevezésre felterjesztett román tagok mellett gróf Tisza Kálmán és dr. Markovics Manó volt főispán kinevezését ajánlotta. Ennek következtében a két magyar tagot ki is nevezték. A prefektus az esküt bevette tőlük és azután hozzájárult ahhoz, hogy a magyar tagok a gyűléseken anyanyelvüket használhassák. Ghica eljárása azonban nem sok követőre talált és egyáltalán nem lett általánossá.⁸

1936. március 27-én az akkor uralmon lévő román nemzeti liberális párt ismét új közigazgatási törvényt léptetett életbe. E törvény a kisebbségi nyelvek használatát már nemcsak, hogy nem engedte meg, hanem használatuk esetében szigorú megtorlást írt elő. Előírása szerint a községi tanácsokban a tanácskozások nyelve román. Amennyiben a tanácsok tanácskozásaiiban más nyelvet is használnak a román helyett, a minisztérium a választott tanácsot feloszlátja és helyette időközi bizottságot nevezhet ki.⁹ A községi bírónak tudnia kell román nyelven és amennyiben valaki anyanyelvén szólal fel, azonnal románra kell fordítani a felszólalás tartalmát.

1938-ban ismét új közigazgatási törvény lépett életbe. Az új törvény megismételte az előzőnek a kisebbségi nyelv használatára vonatkozó rendelkezéseit, azonban kifejezetten megengedte, hogy a tanács tagjai saját anyanyelvükön beszéljenek. Ugyanebben az évben a minisztertanácsi napló szerint, a kisebbségi polgárok a helyi előljáráshoz saját anyanyelvükön is adhattak be kéréseket. Ám a minisztertanácsi napló eme rendelkezése nem volt jogforrás, s ilyenformán a gyakorlatban nem hajtották végre.

A bíróság előtti nyelvhasználat kérdésében Románia semmiféle törvényes rendelkezést nem léptetett életbe, noha a kisebbségi szerződés szerint kötelezte magát arra, hogy a nem román nyelvű „román állampolgárok nyelvüknek a bíróság előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében méltányos könnyítésekben fognak részesülni.” A gyakorlati megoldásra pedig adva volt a magyar nemzetiségi törvény példája. E helyett a bíróságok tolmácsokat próbáltak alkalmazni, de nem mindenütt. Legtöbb helyen a tolmács szerepét maguk az ügyvédek, vagy ügyfelek töltötték be. Az 1938-ban kiadott, úgynevezett kisebbségi statutum

22. szakaszában kilátásba helyezte, hogy az ügyvéd nélkül megjelenő kisebbségi állampolgárok a bíróságok előtt anyanyelvüket használhatják. Ám e rendelkezés sem ment át a gyakorlatba.¹⁰ Az írásbeli beadványokat illetően, 1921 után Nagy-Románia bíróságai kizárólagosan csak román nyelvű beadványokat fogadtak el.

A hivatalokban a 20-as évek elejétől fogva mindenütt ott volt a figyelmeztető tábla: „Csak románul beszéljenek”. Ez a tilalom természetesen nemcsak az élő beszédre, hanem a beadott kérések nyelvére is vonatkozott. 1926-ban érdekes dolog történt. Ekkor a községi választásokon a Magyar Párt az erdélyi városokban a román liberális párttal közös listán indult a választásra. A román liberális pártnak tehát érdekében állott a városok magyar lakosságának szavazatát biztosítani. Ezt a célt szolgálta Kolozsvár polgármesterének 1926. február 15-én kiadott amaz utasítása, mely szerint alárendeltjei kötelesek magyar nyelvű beadványokat is elfogadni. A rendelkezés a választások lezajlásáig maradt érvényben. Ekkor kiadása után egy héttel vissza is vonta.¹¹

A magyar nyelv használatának eltiltására vonatkozó általános rendelkezések azonban itt-ott időnként enyhébb módon érvényesültek. Adóhivatalokban, irodákban, megyei hivatalokban sokszor akadtak megértő románok, akik látva az ügyfél szánalmas vergődését, megengedték az anyanyelv használatát. Mindez azonban csak halkán, szinte félve történhetett a hivatal valamelyik félreeső zugában, a hivatalfőnök távollétében. A román katonai hatóságok azonban ezt is súlyos sérelemnek érezték a román hivatalos nyelv használatával szemben. Ezért az 1938. február 11-i hivatalos lapban közölt rendelet törvény alapján a katonai parancsnokságok – Románia akkor ismét kemény ostromállapot alatt volt – szigorúan eltiltották a hivatalokban minden más nyelv használatát. A kolozsvári VI. hadtest parancsnoka 1938. február 23-án kiadott 1. számú rendelet 1. szakaszának 11. pontjában határozottan kimondotta, hogy „hivatalos és közigazgatásnál tilos a köztisztviselők részéről a hivatalos nyelven kívül más nyelv használata”. A rendelet mindazok ellen, akik az előírt rendelkezésektől eltérően jártak el „1 hónaptól 2 évig terjedhető fegyházbüntetéssel” és a Btk. 25. §-ában előírt pénzbüntetést helyezett kilátásba.¹²

A hatóságokhoz intézendő kérések

E kérdésben, mint láttuk, eleinte a magyar nemzetiségi törvény rendelkezései voltak irányadók. 1920-tól kezdve azonban már csak a román nyelvű kéréseket lehetett beadni. Amint az Amerikai Unitárius Bizottság 1920-ban megállapította, hogy a „hatóságokkal való minden érintkezésnek román nyelven kell történnie, s amikor múlt júniusban az unitárius püspök aláírva, pecséttel ellátva, szép román fordításban kért engedélyt, hogy augusztusban megtarthassa az egyház rendes évi konzisztoriális ülését, a kérést a román hatóság elintézetlenül visszaküldte azzal a megjegyzéssel, hogy mindaddig nem fognak további beadványokat elfogadtatni, míg a pecsét köriratán lévő magyar szavak – »unitárius püspök« – nem lesznek románul kicserélve”.¹³

A magyar felekezeti iskolai hatóságok 1920-ig még anyanyelvükön levelezhettek a nagyszebeni Kormányzó Tanács iskolaügyi szakosztályával. Ám 1921. január 1-étől kezdve már csak román és magyar nyelven, 1922. január 1. után pedig csakis kizárólagosan román nyelven fogalmazott beadványokat adhattak be a minisztériumba.

Amint láttuk, a kisebbségi statutum 14. szakasza megengedte, hogy a románul nem tudó kisebbségi polgárok a községi elöljárósághoz anyanyelvükön adjanak be kéréseket. Ezt a jogot azonban gyakorlatilag egészen meggyengítette az a megszorítás, mely szerint a kéréshez hiteles román fordítást kellett mellékelni. A hiteles fordítás elkészítése azonban annyiba került, mintha az illető egyenesen románnyelvű kérés megírására kérte volna meg a románul tudó egyént. Papíron tehát 1938 után szabad volt anyanyelvű beadványokat intézni a hatóságokhoz, de ez gyakorlatban semmit sem jelentett. Annál kevésbé, mivel a magyar képviselők állandó kérésére

sem voltak hajlandók a közhivatalokból eltávolítani azokat a táblákat, amelyeknek felírása szerint a hivatalokban kizárólag román nyelven kellett beszélni.

A helységnevek használata

A magyar nyelvhasználat kérdésében különlegesen fájdalmas volt a magyar helységnevek használatának folytonos akadályozása. Ebben a kérdésben a különféle román hatóságok eleitől fogva nagy buzgalmat fejtettek ki és a magyar helységnevek használata helyett állandóan a román helységnevek használatát szorgalmazták. Az érdekes fejlemények szükségessé teszik a kérdésben kialakult gyakorlat részletesebb ismertetését.

A Kormányzó Tanács említett 1. számú dekrétuma 1919-ben határozottan leszögezte, hogy „a helységneveket minden nemzet a saját nyelvén használhatja.”¹⁴ Azonban amint elkészült a helységek román elnevezése, a román hatóságok egyre nagyobb erővel kezdték szorgalmazni azoknak a magyar szövegekben való használatát. Láttuk, a magyar uralom alatti románoknál a kiegyezés korában ez a kérdés fel sem merült, mert a románok szabadon használhatták román helységneveiket, nemcsak a postai forgalomban, hanem sajtóban és mindenféle más, nem a magyar hatóságokkal összefüggő vonatkozásban is. Sőt, mint láttuk, a helységek hivatalos nevének megállapítása a román vidékeken csak 1910 körül történt meg, s egyes helyeken mindvégig a román elnevezést tekintették hivatalos jellegűnek. Az soha, egyetlen hatóságnak sem jutott eszébe, hogy a román napilapokban, avagy bármely más román kiadványban a magyar helységnevek használatát erőszakolják. Ilyen irányú román nemzetiségű panasz nem is merült fel soha.

Ezzel szemben Romániában a magyar újságokat előzetes cenzúrának alávető hatóságok már 1921 után kezdték előírni a magyar sajtóban a román helységnevek használatát. Románia különféle vidékein, leginkább azonban a nyugati határ mentén fekvő városokban, a román megszállás kezdete óta majdnem állandósult a magyar lapok előzetes cenzúrázása. A cenzorok már 1921-ben, később pedig egyre gyakrabban előírták, hogy a magyar szövegben is a román helységneveket kell használni. Mivel azonban a cenzúra ekkor még nem volt általános, egyes városokban a magyar újságírók szabadon használhatták a magyar helységneveket.

1933 végén, Duca román miniszterelnök meggyilkolása után, Románia egész területén ismét ostromállapotot és előzetes cenzúrát léptettek életbe. A cenzúrát a katonai hatóságok gyakorolták. Ezek a hatóságok ettől fogva mindenütt rákényszerítették a magyar sajtóra és a szintén előzetes cenzúrára rendelt különféle kiadványokra a román helységnevek kizárólagos használatát. Ugyanekkor a román posta is 1934. augusztus 11-én kelt 155.662 számú rendeletével eltiltotta a magánleveleken a román elnevezés mellett addig párhuzamosan használható magyar helységnevek további használatát. A magyar képviselők kétségbeesetten tiltakoztak, de hiába. A katonákkal nem lehetett boldogulni. Hiába emelte fel szavát Iorga Miklós, hiába jelentette ki 1935 elején a szenátusban, hogy „a magyar uralom alatt a helységneveket románul írták, s ebben senki nem akadályozta meg a románokat”, a román cenzúrát gyakorló hatóságok álláspontjukhoz szívósan ragaszkodtak. A magyar sajtóban, könyvekben, folyóiratokban ettől kezdve csak román helységneveket volt szabad használni. A helységnévkutatás teljesen lehetetlenné vált, még a versekben is követelték a román helységnév használatát. A magyar írókat nagy elkeseredés fogta el. Ennek az elkeseredésnek adott megkapó kifejezést a magyarság legnagyobb költője, Reményik Sándor, aki 1935 tavaszán nyílt levelet intézett egyik román íróhoz, aki az ő versét román nyelvre fordította. „Én Clujban élek – írta többek között Silviu Bardeş-hez – és én ezt a várost egy életen át másképp neveztem, miképp nevezte azt apám és nagyapám is. Az emlékeim, az ifjúságom álmai, szerelmei, bolyongó sétái a város kövei közt,

s a városon kívül a nagy természet felséges csendjében mind ahhoz a másik névhez fűződnek. De jöttetek ti és elneveztétek másként. Így akarta a sors. Én pedig végül is annyi társammal együtt azt mondtam, Ady Endrét idézve: »rendben van Úristen«, más lett az állam ezen a földön, más lett a város neve is. Rendben van. – Megnyugodtunk... Hát jól van, hivatalosan így van, nem lehet másképp. Így láttuk kiírva az állomáson, így minden hivatali épületen és hivatalos íráson. Annyit még fenntartottunk magunknak, hogy a magánleveleinkben kettősen címezzük a várost. Hivatalosan és nem hivatalosan. Bizony mondom néked Silviu Bardeş, nem irredentizmusból, hanem mert az embernek jól esik a halott édesanyjára emlékezni, s néha egy-egy szál virágot vinni a sírjára. Immáron azt sem szabad. De te költő vagy, Silviu Bardeş. Mondd, mit szólnál hozzá, ha versben, jól értsd meg: versben, román versben, magyarul, vagy oroszul, vagy németül kellene írnod a szülővárosodnak a nevét!

Te bizonyára művész vagy, a nyelv művésze. Minden igaz költőnek annak kell lenni. Mit gondolsz, mi ez, ez a parancs, hogy én versben és társam novellában ne írhasa le a községek nevét magyarul? Mit gondolsz, nem a nyelv lelkével, legbensőbb mélységeivel, titokzatos ritmusával körülírhatatlan, másképp nem mondható szépségével függ össze egy-egy helység neve? Mit gondolsz, mi ez? Nem a szentély feldúlása? Az utolsó menedékhely elfoglalása? Mit gondolsz Silviu Bardeş, nem a művészet, nem a lélek megőlése ez? Ez egy. Ez az anyanyelv. Szentség kétségkívül. Legnagyobb szentség talán a művészetben.”¹⁵

A költő szívbemarkoló írása sem használt semmit, a román hatóságok magatartása változatlan maradt. Ekkor a Magyar Párt képviselői ismét megpróbálták a kérdés megnyugtató rendezését kiharcolni. A képviselőházban és a belügyminisztériumnál tett lépések eredményeképpen Bentoiu román belügyi államtitkár 1936. október 9-én kelt 10476. számú körrendeletével intézkedett is a helységnevek magyar nyelvű használatának engedélyezése tárgyában. A fővárosi cenzúrahivatal megígérte, hogy a rendeletet azonnal közli a vidéki cenzúrahivatokkal. Sajnos vagy nem közölte, vagy pedig a vidéki hivatalok – amint állították – nem kapták kézhez a rendeletet.¹⁶ Ekkor Willer József magyarpárti képviselő ismét eljár a belügyminisztériumban. Újból megígérték a kérdés megnyugtató megoldását. Az ígéretnek ezúttal néhány vidéki városban eleget is tettek és rövid időre megengedték a sajtóban a magyar helységnevek használatát. Ám a legtöbb helyen, így Kolozsváron és másutt a cenzorok továbbra is kihúzták a magyar helységneveket a közleményekből. A katonai hatóságok ugyanis tiltakoztak a belügyminiszter eljárása ellen, s ezért a belügyi államtitkár visszavonta említett rendeletét. Sőt, a helyzet most már másutt is romlott, mert például 1936 végétől kezdve a brassói szász újságokban sem engedték meg a német helységnevek használatát. A brassói Kronstädter Zeitung közölte a brassói prefektus 503/1936. számú rendeletét, amelyben a prefektus belügyminiszteri rendeletre hivatkozva közölte a lap vezetőségével, hogy „1936. december 30-i kezdettel tilos lapjukban a községek és megyék más, nem hivatalos elnevezésének használata. Mivel a rendelkezés a leghatározottabb, kérjük, hogy annak végrehajtására minden intézkedést megtegyenek, hogy ne legyünk kénytelenek esetleges megtorlásokat alkalmazni” – fejezte be rendeletét a brassói prefektus.¹⁷

Az újabb rendeletet még Vaida Sándor, az 1933 óta megindított kisebbségellenes harc egyik fő irányítója is megsokallta. „Mire való ez az értelmetlen intézkedés – kérdezte egyik népgyűlésen –, azért-e, hogy ha kritizálok, engem rossz románnak nevezhessenek? A nevek ilyen románosításával – amilyenhez még a magyar sovinizmus sem folyamodott – a kormány elismerést remél kapni.”¹⁸

A kormány rendeletét a vidéki hatóságok most már ott is végrehajtották, ahol addig a belügyi államtitkár rendelkezése alapján még nem követelték volt meg a helységnevek kizárólagos román

használatát. Az aradi prefektúra 1937. február 25-én közölte 13. számú rendeletében a földrajzi nevek magyar nyelven való használatának eltiltását. „Arad megye egész területén – olvassuk a rendeletben – minden elnevezés, felirat és úgy köz-, mint útmutató tábla szövege csakis román lehet. Eltiltjuk magyar területen a régi tartomány, helység, utca, folyó, hegy stb. nevek használatát és a jövőben csakis a hivatalos román elnevezések alkalmazhatók úgy a hatósági szervek, mint magánosok által készített állandó vagy ideiglenes jellegű felírásokban és megjelölésekben, valamint nyomtatványokon, újságokban, folyóiratokban, könyvekben, röpiratokban és kiáltványokban is.” A rendelet ellen vétőket a prefektúra első ízben 1000 lej pénzbüntetéssel, visszaesés esetén pedig a legszigorúbb megtorlással fenyegette meg.¹⁹

Az 1938 februárjában bevezetett, szigorított ostromállapotban a katonai hatóságok mindehánthoz még szigorúbb büntetéssel tiltották el a magyar helységnevek használatát. A magyar helységneveket még a lapok címeiben sem tűrték meg. Egy csomó magyar napilapnak és folyóiratnak a címét is meg kellett változtatnia. Így az Erdélyi Helikon, Erdélyi Szemle, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Iskola, Erdélyi Gazda, Erdélyi Fiatalok, Erdélyi Lapok, Kolozsvári Friss Újság, Nagyvárad stb. neveiket is megrövidítették, illetve más neveket vettek fel. A Nagyvárad című napilap nem minden célzás nélkül nevét Szabadságra változtatta.

Az úgynevezett kisebbségi statutum a helységnevek használatának kérdésében némi engedelményeket tett. A 18. §-ban kimondotta: „Az újságok, folyóiratok stb. címeiben azon helységek neve, ahol ezek a nyomdatermékek megjelennek, az illető kisebbségi nyelvben is megjelölhető se. Ez újságszervek belsejében azonban e helységnevek megjelölésére csak a kisebbségi nyelv használata is lehetséges.”²⁰ Más szóval a címfeliratokban a statutum szerint is kötelező maradt a helységnevek román elnevezésének használata. A cenzúra azonban rövid idő múlva visszatért a régi gyakorlathoz és a helységnevek használatát az újságok cikkeiben továbbra is lehetetlenné tette. Így tehát a kisebbségi statutum sem hozta meg a kérdésnek a magyarság számára való megnyugtató megoldását.

A magyar nyelv használatának korlátozása a magánéletben

A kisebbségi szerződés 8. cikkében biztosította azt, hogy „egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban.” Ennek ellenére a román törvényhozás csakhamar különféle intézkedésekkel tiltotta el a magyar nyelv használatát a kereskedelmi és általában az üzleti életben. Különösképpen a cégtáblák kizárólagos román nyelvű használatának és az üzleti könyvek román nyelven való vezetésének kikényszerítésére törekedett. Azonkívül már nagyon korán igyekezett azt is előírni, hogy az üzletekben csak román nyelven beszéljenek. „Ha csak fele annak a törekvésnek – írta 1920-ban az Amerikai Unitárius Bizottság –, hogy magyar feliratokat és cégtáblákat románnyal cseréljenek ki, olyan helyeken, ahol egy lélek sem tud románul, hasznos közigazgatási intézkedések tételére fordítottatott volna, a magyarok áldanak a gondviselés, amely az új uralkodókat adta nekik.”²¹ Több városban külön fordítókat szerződtek a román nyelvű cégtáblák megfogalmazása érdekében. Egy ideig megengedték, hogy a cégtáblákon a román szöveg mellett magyar szöveg is szerepelhessen. Később ezt az engedélyt is különféle anyagi korlátozásokkal gyengítették. A magyar kereskedők használhatták a címtáblákon a magyar szöveget, de annak használata miatt többszörös adót kellett fizetniük. A kereskedők nagy része inkább fizette a nagyobb adót, de magyar vevői kedvéért a címtáblán megtartotta a magyar szöveget. Ám 1937 elejétől fogva már ez az eljárás is lehetetlenné lett. Ekkor jelent meg ugyanis a közigazgatási törvény végrehajtási utasítása, mely kimondotta, hogy „az elnevezések, jelzések és cégjegyzések csak román nyelven történhetnek.”²² A végrehajtási utasítás e tilalmát több kereskedő

a közigazgatási bíróságnál próbálta fellebbezni. Valóban, a közigazgatási bíróság dicséretre méltó tárgyilagossággal megállapította, hogy a kétnyelvű cégtáblák használata megengedhető. Ám a román hatóságok a bíróság döntését nem vették figyelembe és 1938 elején minden romániai helységben kikényszerítették a kizárólagos román nyelvű cégtáblák kötelező használatát.

Kolozsváron ez érdekes körülmények között történt. 1938. január elején a kolozsvári üzleteket és házakat rendőri közegek keresték fel és a következő kötelezvény jellegű nyilatkozatot írták alá velük: „Alulírott kötelezem magam, hogy február 1-étől kezdődően kizárólag csak az állam nyelvén megfogalmazott feliratú cégtáblám és reklámtáblám lesz.” A felszólítást kereskedők, iparosok, orvosok és ügyvédek egyaránt megkapták és a náluk járó román rendőr közölte velük, hogy ha vállalt kötelezettségüknek nem tesznek eleget, súlyos büntetésben részesülnek. Ugyanakkor a magyar piaci árusok szóbeli rendeletet kaptak a román nyelv kizárólagos használatára.

Amint a dolog köztudomású lett, a kolozsvári Magyar Párt próbált utánajárni, kinek a parancsából történt ez az intézkedés. Azonban erre vonatkozólag nem lehetett biztos felvilágosítást kapni. A román újságok szerint a kezdeményezés a kolozsvári városi tanácstól eredt. Am midőn a Magyar Párt Gabor Laurian román polgármesternél érdeklődött, az kijelentette, hogy neki nincs a mozgalomról hivatalos tudomása. Ő ilyen intézkedést nem tett és erre vonatkozó felhatalmazást másnak sem adott.

Ekkor a Keleti Újság egyik munkatársa a kolozsvári rendőrquestorhoz fordult, mivel az ismeretes felhívást tudvalevően román rendőrök hordozták szét a városban. A román rendőrfőnök ekkor az újságíró előtt a következő nyilatkozatot tette: „Nagyon meglep, hogy a kisebbségi újságírók ebben az ügyben közbenjárnak nálam. Nagyon csodálkozom azon a tényen, hogy Erdély fővárosában még mindig léteznek magyar nyelvű cégfeliratok is. Február 1-ig haladékat adtunk; amennyiben eddig az időpontig nem tűnnek el a magyar feliratok a piacról, a következményeket a tulajdonosok fogják viselni.”²³

A kisebbségi statutum még ugyanazon év vége felé ismét megengedte a cégfeliratokban a román nyelv kötelező használata mellett a kisebbségi nyelv használatát is. Azonban a bizonytalan körülmények miatt most már senki sem festette vissza a cégtábláját kétnyelvűre, s így az üzleti élet eme külső vonatkozásában végleg kialakult a kizárólagos román nyelvű cégtáblák használata.

Ám az üzleti és kereskedelmi élet belső vonásai sem maradtak mentesek a román nyelv kizárólagos használatának előírásaitól. Az 1929. március 28-i 71. számú hivatalos lapban megjelent szövetségi törvény szerint a szövetkezetek könyveit kizárólag román nyelven kellett vezetni. 1935 áprilisában megjelent az egyenes adótörvény módosítása, amely az iparosokat és kereskedőket pótdadó megfizetésére kötelezte, ha azok a kereskedelmi könyveiket nem kizárólagos román nyelven vezették. A pótdadó kulcsát 12%-ban állapították meg. Az 1934. július 16-i 161. számú hivatalos lapban megjelent a román személyzetnek a vállalatoknál való alkalmazásáról szóló törvény, amely kötelezte a vállalatokat, hogy könyveiket román nyelven vezessék. Az 1938. november 10-i 262. számú hivatalos lapban megjelent II. Károly-féle kereskedelmi törvénykönyv szerint, a kereskedelmi társaságok könyveit kizárólag román nyelven kellett vezetni.²⁴

A kereskedők a fenti rendelkezéseken kívül állandóan megismétlődő figyelmeztetéseket és rendeleteket kaptak arra vonatkozólag, hogy az üzletükbe lépő vevőkkel román nyelven beszéljenek. A rendelet szerint minden belépőt román nyelven kellett köszönteni és románul kellett vele beszélni. Természetesen ezt a rendelkezést románul nem tudó magyar vevőkkel szemben nem lehetett végrehajtani. Hasonló intézkedések történtek a magyar nyelvnek a piacokról való kitiltása érdekében is. 1938 elején a magyar piaci árusokat a rendőrök felkeresték és megparancsolták, hogy a vevőkkel csak román nyelven beszéljenek és áruikat is románul

kínálják. Kolozsváron egy népes küldöttség próbált a rendőrkapitánynál e kérdésben kedvezőbb magatartást kérni, de kérésük visszautasításra talált. Ugyancsak a kolozsvári hadtestparancsnokság ismertetett rendelete volt az a rendelkezés is, mely szerint „a kikiáltók és árusok nyilvános helyen csakis a román nyelvet használhatják, hasonlóképpen mindenféle kiragasztott reklám csak román nyelvű lehet”.²⁵

1938 első felében már Nagy-Románia egész területén a külső élet minden írásos megnyilvánulása kizárólagosan román nyelvűvé lett. Vasúton, piacon, utcán, moziban csak román nyelven volt szabad beszélni. A vasúton a kalauzokat több ízben szigorú rendeletekkel tiltották el attól, hogy az utazóközönségnek más nyelven, mint románul, felvilágosítást adjanak. Ionescu tábornok már 1921. augusztus 3-án kelt 46481. számú rendeletében szigorú megtorlással fenyegette meg a fenti rendelkezések ellen vétő vasúti alkalmazottakat. „Ezentúl semmi mentesség sem fog elfogadtatni amiatt, hogy egy tisztviselő magyar nyelven ad felvilágosítást” hangzott a rendelet szigorú előírása. Később, 1927-ben, Ionescu közlekedésügyi államtitkár megismételte az 1921-es tilalmát a magyar nyelv használatára vonatkozólag.²⁶ Természetesen itt is akadtak olyan jóérzésű románok, akik a rendeleten megbotránkoztak és azt nem hajtották végre. A többség azonban szigorúan alkalmazkodott a tilalomhoz, melynek következtében a magyar utasok anyanyelvükön vasúti utazás alkalmával semmiféle felvilágosítást nem kaptak. Később, közvetlenül a bécsi döntés előtti időkből a román utazók inzultálták azokat a magyar utasokat, akik a vasúti kocsikban egymás között anyanyelvükön beszéltek.

Ekkor már a mozgófilmszínházakból is rég ki volt tiltva a magyar nyelv használata. A hivatalos lap 1936. április 30-i számában közölte a kultuszminiszternek a filmek ellenőrzésére és cenzúrázására vonatkozó rendeletét. E rendelet 48. szakasza szerint „az összes írott szövegek csak román nyelvűek” lehetnek. A filmbizottság a film eredeti címét is csak a román cím mellett alcím formájában engedte meg, s ezt is csak akkor, ha a bizottság véleménye szerint a film különleges értéket képviselt. A rendelet szerint, „a filmekre nyomtatott szövegekben minden idegen nyelv mellékes használata meg van tiltva”. A rendelet 49. szakasza pedig előírta, hogy „a hangos filmek nyelve, melyeket Románia egész területén előadnak, nem lehet más, mint egyetemes kultúrnyelv.”²⁷

Eme rendelet alapján a magyar nyelvet a mozgófilmszínházakból teljesen kiszorították. Az idegen nyelvű filmek feliratait azontúl csak román nyelven volt szabad vetíteni, s egyúttal megszűnt a magyar nyelvű filmek vetítésének lehetősége is. Hiába volt a magyar közönség és a magyar politika vezetőinek felháborodott tiltakozása, a rendeletet végrehajtották. A magyarság erre sok városban szervezett bojkottot rendezett és kimondotta, hogy többé moziba nem jár.

Az említett intézkedéseken kívül a román postaügyi hatóságok a postán is eltiltották a magyar nyelv használatát. A központi kapcsolású távbeszélő előfizetőknek a központban csak akkor kapsolták a kért számot, ha azt az előfizetők román nyelven kérték. Szerencsére e helyzet nehézségeit az önműködő kapcsolású szerkezetek berendezésével ki lehetett küszöbölni.

A magyar nyelv használatának az iskolai és egyházi életben való korlátozását az egyházi és iskolai helyzetről szóló fejezetben fogjuk látni. Elég itt annyit, hogy a román hatóságok e területeken is mindent megtettek a magyar nyelv használatának visszaszorítására.

A román állam tehát magyar nyelvű polgárainak nyelvhasználatát a törvényes és érvényben lévő nemzetközi kötelezettségeinek nyílt megszegésével évről-évre kisebb területre próbálta visszaszorítani. Ez igyekezetében a román uralom 20-ik esztendejére sikerült az egész román közéletet külsőleg is románá tenni. 1938-ban a magyar nyelv mindenféle nyilvános használata a legszigorúbb rendelkezésekbe ütközött. Később a külpolitikai viszonyok kedvezőtlen alakulása miatt az úgynevezett kisebbségi statutumba több előírást vettek fel a nyelvhasználat

biztosítására. Amint láttuk, ezek az előírások a legtöbb esetben más, érvényes tiltó intézkedésekbe ütköztek, s ezért gyakorlati végrehajtásuk nem történt meg.

Jegyzetek

1. Clopoșel.
2. Baranyai 58-91.
3. EMÉ 242-245.
4. DD 1924-25. 3243. Idézi Szász 76-77.
5. Politica externă.
6. AD 1925. november 13. Idézi Szász 77.
7. Jakabffy: Dobrescu nyelvrendeletéhez.
8. Papp [1931] 575.
9. Az 1936. évi közigazgatási törvény 136. és 167. cikkelyei.
10. Mikó: Az erdélyi magyarság, 228.
11. EMÉ 251.
12. Nagy 112..
13. Idézi Szász 66-67.
14. Nagy 115.
15. EL 1935 május 5. Levél Silviu Bardeșhez.
16. Események [1936] 601-604.
17. Események [1937] 19.
18. Események [1937] 20.
19. Események [1937] 161-162.
20. Nagy 116.
21. Transylvania 61. Vö. Szász 66-67.
22. MO 1937. február. 18. 40. sz.
23. Események [1938] 62-63.
24. Nagy 112.
25. Uo. 115.
26. Gyárfás Elemér felszólalása.
27. A rendeletet közölte: Események [1936] 295-296.